

Приведенные в табл.8 данные свидетельствуют о необходимости совершенствования бюджетного процесса. Прежде всего это касается усиления роли бюджетных факторов в обеспечении равновесных уровней валового внутреннего продукта и инвестиционного рынка региона.

1. Будівництво в Полтавській області за 1999 р. / Держкомстат України. Полтавське обласне управління статистики. – Полтава, 2000.

2. Україна в цифрах у 1999 р. / Короткий статистичний довідник. – К., 2000.

3. Програма регіонального розвитку "Полтава – 2010". – Полтава: Полтавська обласна державна адміністрація, 1999.

Получено 20.02.2001

УДК 339.13

С.Н.СУКАЧОВА

Харківська державна академія технологій та організації харчування

ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК РИНКУ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ В ЙОГО КЛАСИФІКАЦІЇ

Розглядаються питання, пов'язані з формуванням ринку як економічної категорії. Наводяться точки зору вітчизняних і зарубіжних економістів, на основі яких зроблено узагальнення цього визначення. Приділяється увага класифікації ринків за об'єктами купівлі-продажу.

Ринок у узагальненому вигляді є формою економічного обміну, що існує відтоді, як люди дійшли висновку про доцільність обміну корисними предметами на основі якихось взаємоприйнятних еквівалентів. Як сфера обміну у формі товарно-грошових відносин ринок найбільш істотний своїми головними елементами, що знаходяться в тісному взаємозв'язку, – попитом і пропозицією. Засобом обміну служать гроші, а найважливішими двигунами технічного прогресу виступають конкуренція між виробниками та активний вплив на якість і асортимент продукції, що продається.

Ринок завжди цікавив економістів. Уже на початку XIX ст. склалися певні концепції ринку, які не втратили своєї актуальності і сьогодні. Так, ще У.Джевонс – відомий економіст XIX ст. писав: «На початку ринок являв собою публічне місце в місті, де харчові продукти та інші предмети виставлялися на продаж, але потім це слово було узагальнене і стало означати всяку групу людей, що вступають у тісні ділові відносини і укладають угоди з приводу будь-якого товару. Велике місто може мати стільки ринків, скільки в ньому існує важливих галузей господарства, причому ці ринки можуть бути прив'язані до певного місця, а можуть і не мати такого. Центром ринку служать пуб-

лічна біржа, торгові або аукціонні зали, де торговці за взаємною згодою зустрічаються і укладають угоди. Торговці можуть розташовуватися по всьому місту або окремому району країни і все ж утворювати ринок, якщо вони підтримують один з одним тісний зв'язок за допомогою ярмарків, зборів, видання прейскурантів, поштою або іншими способами».

Ще один видатний економіст того часу А.Маршалл, який спирався у своїх дослідженнях на праці У.Джевонса, відзначав: «Економісти мають на увазі під терміном «ринок» не яку-небудь конкретну ринкову площу, на якій купуються і продаються предмети, а загалом всякий район, де відносини покупців і продавців один з одним такі вільні, що ціни на одні й ті ж товари мають тенденцію легко і швидко вирівнюватися». І далі: «Ринок зв'язаний одночасно і як причина, і як наслідок з грошима, кредитом і зовнішньою торгівлею».

На основі наведених висловлювань видатних економістів того часу, чий праці не втратили актуальності і в наші дні, можна зробити висновок про те, що саме ринок як місце для товарно-грошового обміну був першоосновою, найпростішою моделлю сучасного ринку як економічної категорії. Вже на початку XIX ст. у фахівців з економіки склалося досить певне уявлення про ринок. Ще попередник А.Маршалла – А.Сміт ставив знак рівності між ринком і обміном і давав таке визначення ринку: «Ринок – це маса покупців або можливий збут якого-небудь товару».

Послідовник А.Маршалла – Дж.М.Кейнс робить висновок про те, що основними складовими ринку є попит, пропозиція і, як наслідок, – ціна на товари, робочу силу і гроші (капітал).

З розвитком економіки ринок як економічна категорія удосконалювався і відповідно ускладнювалося його визначення, хоч сутність залишалася тією самою.

Видатний економіст, лауреат Нобелівської премії Ф.Хайек визначив ринок як складний передавальний пристрій, що дозволяє з найбільшою повнотою і ефективністю використовувати інформацію, розсіюну серед великої кількості індивідуальних агентів.

Професори економіки Массачусетського технологічного інституту С.Фішер, Р.Дорнбуш і Р.Шмалензі вважають, що «ринок являє собою пакет угод, за допомогою яких продавці й покупці товарів та послуг вступають у контакт з приводу купівлі-продажу даних товарів або послуг».

На думку Дж.Ф.Стенлейка, «ринок – це структура, що дає змогу покупцям і продавцям здійснювати операції таким чином, щоб можна було встановити ціни і зробити обмін». У підручнику з ринкової еко-

оміки К.Р.Макконелла і С.А.Брю «Економікс» категорія «ринок» визначається як «інститут або механізм, що зводить разом покупців пред'явників попиту) і продавців (постачальників) окремих товарів та послуг».

Аналогічне розуміння категорії «ринок» бачимо у Д.Н.Хаймана: «Ринок є зустріч продавців і покупців з метою торгівлі товарами та послугами» і в Е.Дж.Долана: «Ринок – це будь-яка взаємодія, в яку вступають люди для здійснення торгівлі один з одним».

Близькі визначення знаходимо в таких економістів, як Е. фон Бевентер, В.М.Гальсперін, А.Хоськінг, Р.Піндайк.

Таким чином, історично розуміння ринку проходить від розуміння його як місця для обміну до розуміння як економічної категорії. При цьому одні економісти визначають ринок як систему економічних відносин, що складаються з приводу купівлі-продажу товарів та послуг (сюди включаються відносини між виробниками і споживачами, продавцями і покупцями, між виробництвом і торгівлею), інші характеризують його як форму зв'язку виробництва із споживанням, виробників продукції один з одним, усіх ланок суспільного виробництва і видів господарської діяльності через купівлю-продаж товарів.

Наведені вище поняття ринку правильно відображають економічну суть цієї категорії, хоч і різняться поміж собою в міру конкретизації та спрямованості. Найбільш всеосяжним, на наш погляд, є трактування ринку як системи економічних відносин між покупцями і продавцями як суб'єктів ринку. Інші формулювання конкретизують сутність даних економічних відносин. Інакше кажучи, ринок - це економічні відносини, що будуються на основі ринкових законів та принципів.

Іноді під словом «ринок» розуміють економіку ринкового типу взагалі (наприклад, входження України в ринок, перехід до ринку і т.д.), однак це є надмірно розширене тлумачення ринку, оскільки ринкову економіку можна подати як систему взаємозв'язаних ринків.

На сьогодні не існує загальноприйнятої класифікації ринків. Але їх можна розділити на групи за певними ознаками, такими як:

- міра монополізованості (форми конкуренції);
- заходи державного регулювання;
- масштабність товарообмінних процесів;
- регіональна приналежність;
- види товарів та послуг і т.д.

Так само, як немає однозначності в трактуванні поняття «ринок», немає однозначності і в класифікації ринків. Існує безліч ознак (критері

ріїв) класифікації ринків і не менш різноманітними є самі класифікації.

В умовах ринкової економіки сфера обмінних процесів розповсюджує свою дію на переважну більшість видів продукції, товарів, послуг. Об'єктом купівлі-продажу стають не тільки предмети споживання, як це має місце в централізованій державній економіці, але й практично всі інші предмети, блага, послуги. Тому розглянемо найбільш відому класифікацію ринків за об'єктами купівлі-продажу.

У сучасній економічній літературі найчастіше залежно від об'єктів купівлі-продажу розрізняють: 1) ринок засобів виробництва; 2) ринок нерухомості; 3) ринок фінансів; 4) ринок праці і робочої сили; 5) ринок інновацій; 6) ринок духовних благ; 7) споживчий ринок.

Ринок засобів виробництва розповсюджує свою дію на знаряддя праці, включаючи землю, природні багатства, виробничі будівлі й споруди, обладнання, матеріали, худобу, енергоносії та енергію. Наявність цього ринку є невід'ємною частиною ринкової економіки. Всі об'єкти знаходять тут свою грошову вартість і ціну.

Ринок нерухомості включає в себе такі об'єкти, як житло, неробничі будівлі, споруди і майнові цінності, що використовуються в соціально-культурній сфері.

Ринок фінансів – це ринок або група взаємозв'язаних ринків, на яких капітал у фінансовій формі позичають на різний термін. Призначення цього ринку – трансформувати збереження в реальні інвестиції. Об'єктом купівлі-продажу виступає капітал в різних його формах і видах.

На *ринку праці і робочої сили* внаслідок взаємодії попиту на працю з його пропозицією визначається рівень зайнятості. Цей ринок виникає тоді, коли праця і робоча сила (об'єкти купівлі-продажу) вільно реалізуються їх власниками на засадах купівлі-продажу.

На *ринку інновацій* об'єктами купівлі-продажу виступають технічні й соціально-економічні новинки, раціоналізаторські пропозиції, винаходи, патенти, технологічні нововведення та ін. Цей ринок в узагальненій формі являє собою вкладення коштів в економіку, забезпечуючи зміну поколінь техніки і технологій.

Ринок духовних благ виникає тоді, коли у сферу ринкових відносин потрапляють різні види духовної, інтелектуальної продукції, предмети і об'єкти культурної діяльності. Об'єктами купівлі-продажу виступають знання, культурні цінності, інформація, твори мистецтва та ін.

Споживчий ринок об'єднує два взаємозалежних ринки: ринок споживчих товарів і ринок послуг. Величезне економічне значення має ринок споживчих товарів, тобто ринок продовольства, одягу, взуття,

побутової техніки, автомашин і інших предметів споживання. Без розвитку цього ринку втрачається суспільне значення відносин обміну. Від його стану залежить забезпеченість населення, рівень споживання, стійкість грошового обігу.

Ринок послуг складається з побутових послуг (послуги пралень, хімчисток, саун, перукарські, косметологічні послуги, транспортні послуги, послуги зв'язку, охорони тощо), комунальних послуг (водо-, енерго-, газопостачання, обслуговування ліфтового господарства, ремонт житла, побутової апаратури та ін.), інформаційних послуг (довідки, реклама, розмноження інформації, консультування, нотаріат, сповіщення, підготовче навчання та ін.). Ринок послуг існує тоді, коли за різні послуги береться плата і виникає конкуренція між виробниками послуг.

Слід зазначити, що кожний з вищезазначених ринків вміщує в собі ряд взаємозв'язаних більш спеціалізованих ринків. Кожний з них має свою класифікацію залежно від специфіки, хоч ці класифікації не пов'язані й схожих рис.

Таким чином, ринок як економічна категорія пройшов тривалий шлях розвитку і удосконалення, що привело до формування багатьох взаємозв'язаних ринків, які об'єднуються залежно від різних класифікаційних ознак в нові більші ринки, що формують сукупність соціально-економічних відносин у сфері обігу.

1. Бевентер Е. фон., Хампе И. Основные знания по рыночной экономике в восьми лекциях: пер. с нем. – М: Республика, 1993. – 176 с.
2. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. – М: Фонд «Правовая культура», 1994. – 528 с.
3. Будаговская З., Килиевич А. и др. Микроэкономика и макроэкономика. – К: Основи, 1998. – 518 с.
4. Гальперин В. М., Гребенников П. И. и др. Макроэкономика. – СПб: Изд-во СПб ГУЭФ, 1997. – 718 с.
5. Долан Е. Дж., Линдсей Д. Микроэкономика: пер. с англ. / Под общ. ред. Лисовика Б. и Лукашевича В. – СПб, 1994. – 384 с.
6. Кейнс Дж. М. Избранные труды: пер. с англ. – М: Экономика, 1993. – 310 с.
7. Макконел К.Р., Брю С.А. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2-х томах. Т. 1 / Пер. с англ. – Баку: Азербайджан, 1992. – 399 с.
8. Маршалл А. Принципы экономической науки: пер. с англ. В 3-х томах. Т. 2. – М: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1993. – 310 с.
9. Основы теории переходной экономики / Под ред. Е.А. Киселевой и М.Н. Чепурина. – Киров: МДИМО(У) МИД РФ, 1996. – 320 с.
10. Пиндайк Р., Рубенфельд Д. Микроэкономика / Науч. ред. В.Г. Борисович и др. – М: Экономика, Дело, 1992. – 510 с.
11. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов. В 2-х томах. Т. 1 / Пер. с англ. – СПб: Типогр. И.И. Глазунова, 1866. – 496 с.
12. Фишер З., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика: Принципы, проблемы и политика. В 2-х томах / Пер. с англ. со 2-го изд. / Т. 1. – М: Дело ЛТД, 1995. – 864 с.

13. Хайман Д.Н. Современная микроэкономика: Анализ и использование. В 2-х томах. Т.1 / Пер. с англ. – М: Финансы и статистика, 1992. – 384 с.

14. Хоскинг А. Курс предпринимательства: пер. с англ. – М: Международные отношения, 1993. – 352 с.

15. Цены и ценообразование в рыночной экономике: Учебник. Ч.1. Теория цены: в 2-х книгах / Кол. авторов под ред. В.М.Гальперина. – СПб: Изд-во СПб УЕФ, 1992. – 235 с.

Отримано 15.02.2001

УДК 338.001.36

Н.В.ШИБАЕВА

Харьковский государственный автомобильно-дорожный технический университет

ФАКТОРЫ, МОДИФИЦИРУЮЩИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОВЕДЕНИЕ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Анализируются и классифицируются факторы, определяющие экономическое поведение субъектов хозяйствования в переходный период, обосновывается приоритетное воздействие институциональных изменений.

В переходной экономике изменяется экономическое поведение субъектов хозяйствования. Успех происходящих в стране преобразований определяется соответствием изменений в экономическом поведении субъектов рыночным условиям хозяйствования. Отсюда возникает необходимость выяснения факторов, в наибольшей степени влияющих на экономическое поведение. Экономическая теория предлагает апробированную систему анализа основных факторов, которые влияют на поведение предприятий («структура рынка – поведение»), где наряду с государственной политикой (в основном мерами антимонопольного регулирования) принимаются во внимание характеристики рынка, на котором предприятие функционирует. Но в переходной экономике эта схема не вполне применима ввиду ее неразвитости. Конечно, на поведение предприятия влияют характеристики рынка и условия его деятельности. Но вместе с тем есть и другие детерминанты экономического поведения, обусловленные постепенной трансформацией системы. По характеру происхождения в структуре социально-экономической иерархии выделяются макроэкономические, микроэкономические и институциональные факторы. На поведение субъектов хозяйствования воздействуют все виды факторов, но необходимо установить, какая их группа в наибольшей степени влияет на поведение. Выявление факторов, определяющих экономическое поведение в переходный период, является актуальной задачей потому, что успех рыночных преобразований невозможен без изменения поведения субъектов в рыночном направлении.